

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

BOŠ
BEOGRADSKA
OTVORENA
ŠKOLA

Uklanjanje barijera za uspešno učenje na daljinu

Preporuke nastavnika i učenika, Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, za unapređenje sistema učenja na daljinu, sa predlogom ključnih principa na kojima treba da počiva

“

Ovo je priča koja je omogućila da se čuje glas jedne devojčice iz srednje mašinske škole iz Niša, i nešto što je ujedinio učenike i nastavnike gimnazije iz Dimitrovgrada, Bajine Bašte, Prokuplja, Žablja i drugih sredina iz kojih učenici inače nemaju prilike da se njihov glas čuje, a kamoli na najvišem političkom nivou u direktnom razgovoru, uživo sa predstavnicima Ministarstva prosvete i Narodnim poslanicima....

”

Milena J.
Učenica IV razreda srednje škole i **aktivna građanka**

Izdavač

Unija srednjoškolaca Srbije
Sarajevska 6,
11000 Beograd, Srbija
www.srednjoskolci.org.rs

Za izdavača

Aleksandar Nikolić

Svi pojmovi koji su u tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Izradu ove publikacije podržao je američki narod putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID), a u okviru projekta „[Aktivni građani – bolje društvo: zagovaranjem ka saradnji i demokratskom razvoju Srbije](#)“, koji realizuje BOŠ. Sadržaj dokumenta isključivo je odgovornost Unije srednjoškolaca Srbije (UNSS) i ne predstavlja nužno stavove USAID-a, Vlade SAD-a ili BOŠ-a.

Rad Unije srednjoškolaca Srbije je podržan kroz institucionalni grant u okviru projekta „Zajedno za aktivno građansko društvo – ACT“ koji sprovode HELVETAS Swiss Intercooperation i Građanske inicijative.

Sadržaj

1. Informacija o projektu i metodološkom okviru.....	3
<i>Koraci do preporuka i principa za učenje na daljinu.....</i>	<i>3</i>
2. Nalazi.....	5
2.1 Uvod.....	5
2.2 Pregled nalaza.....	6
2.2.1 Uvodna zapažanja	6
2.2.2 Lokalni nivo konsultacija.....	6
2.2.3 Nacionalni nivo konsultacija, šta je zaključeno na seminarima?	11
3. Preporuke za učenje na daljinu	16
4. Principi	17
5. Mapa puta	18
6 oblasti koje se moraju uzeti u obzir.....	19

1. Informacija o projektu i metodološkom okviru

Unija srednjoškolaca Srbije realizovala je konsultativni u okviru projekta „Aktivni građani: bolje društvo: zagovaranjem ka saradnji i demokratskom razvoju“:

Oblast konsultacija je učenje na daljinu.

Cilj konsultacija je bio doprineti unapređenju učenja na daljinu kroz:

- Osmišljavanje i pripremu konsultativnog procesa na temu učenja na daljinu za potrebe zagovaračke kampanje Unije srednjoškolaca Srbije, programskih partnera Beogradske otvorene škole, na gorepomenutom projektu;
- Prikupljanje podataka sa terena i ispitivanja stavova i potreba učenika, nastavnika, relevantnih organizacija civilnog društva i nadležnih institucija;
- Realizovanje konsultativnih sastanaka sa nadležnim institucijama za obrazovanje i mlade, i drugim relevantnim akterima;
- Pripremu predloga akcionog plana daljeg unapređenja procesa učenja na daljinu i predlog narednih koraka za dalje unapređenje obrazovnog procesa u formi mape puta.

Ova inicijativa nastojala je doći do preporuka učenika, nastavnika i eksperata, koje bi uputila Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, za unapređenje sistema učenja na daljinu i utvrđivanje ključnih principa na kojima treba da počiva nastava na daljinu.

Okvirni period realizacije konsultativnog procesa je bio 1.9-20.12.2020. ali je produžen do 30.12.2020. zbog obilja podataka koje je trebalo filtrirati i destilovati one koje se najviše ponavljaju i dolaze sa što različitijih nivoa obrazovnog sistema i što različitijih delova Srbije.

Koraci do preporuka i principa za učenje na daljinu

1. Prikaz postojećeg stanja u onlajn nastavi.

Ova faza treba da odgovori na pitanje da li ima prostora da se kreira i mapa puta za digitalnu transformaciju obrazovanja a pre toga za unapređenje prakse učenja na daljinu ili Ministarstvo već ima trasiran put, ako ima, koliko je fleksibilan i otvoren za revizije i dopune.

2. Pronalazak primera dobre prakse učenja na daljinu iz regiona i Evrope koji mogu biti razmotreni u okviru konsultativnog procesa.

3. Konsultativni proces/pojedinačni sastanci sa targetiranim akterima; Razmatranje aktuelnog stanja, prikupljanje komentara, utisaka, uputstava i saveta, predstavljanje drugih relevantnih primera i inicijativa

4. Zoom seminar “Da li se čujemo u učenju na daljinu?”

Seminar se sastoji iz dva susreta svih zainteresovanih strana, sa ciljem da se identifikuju ključna pitanja i logički okvir preporuka sa predlogom sadržaja (outline), da se vidi šta su resursi u grupi, da se grupa uspostavi kao “stručni odbor” konsultativnog procesa i da predloži pravce delovanja, sa kime dodatno treba obaviti razgovor, šta treba da bude deo konsultativnog procesa a nije predviđeno ovim predlogom metodološkog okvira. Zabeležiće se i prvi utisci koji su od značaja za istraživački element konsultativnog procesa.

Drugi susret služi da se nakon perioda razmišljanja i dodatnih konsultacija sa kolegama iznedri revidiran okvir ako se za tim ukaže potreba, ali i daju prvi odgovori na istraživačka pitanja koja treba da iznedre preporuke.

5. Konsultacije na terenu u 5 lokalnih zajednica, sa nastavnicima i učenicima.

Konsultativni proces na terenu obezbeđuje ukrštanje mišljenja učenika i nastavnika o istim pitanjima vezanim za učenje na daljinu.

Gde bude moguće, realizuje se i zajednički sastanak relevantnih predstavnika zaposlenih u školi (stručne službe, nastavnici građanskog vaspitanja, koordinator učeničkih parlamenata) i učenika iz redova neformalnih lidera među učenicima kao i predstavnika učeničkih parlamenata uključenih škola.

6. Priprema predloga dokumenta "Preporuke nastavnika i učenika Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, za unapređenje sistema učenja na daljinu sa predlogom ključnih principa na kojima treba da počiva onlajn nastava", skraćeni naziv "Uklanjanje barijera za uspešno učenje na daljinu" koji bi služio kao okvir MPNTR-u u budućem radu na digitalnoj transformaciji obrazovnog sistema.

7. Usaglašavanje dokumenta sa članovima stručnog odbora konsultativnog procesa, putem Zoom sastanaka, email-om i telefonski, po potrebi i sastanci uz mere bezbednosti.

8. Zagovaranje kod MPNTRa da preporuke budu uzete u obzir prilikom daljih mera Ministarstva na digitalnoj transformaciji obrazovanja.

2. Nalazi

2.1 Uvod

Istraživanje se realizovalo u formi polustrukturiranih fokus grupa, individualnih intervjuva, i konsultativnih sastanaka uz princip zaštite anonimnosti i poverljivosti, kako bi se dobio kritički neutralan i iskren pogled na učenje na daljinu.

2.1.1 Lokalni nivo

Nalazi su prvobitno dobijeni od strane zaposlenih i učenika srednjih škola iz 5 lokalnih samouprava, Beograd, Niš, Novi Sad, Leskovac, Bajina Bašta, ali je potom zbog velikog interesovanja prošireno i na Vranje, Pirot, Sombor, Kragujevac, Loznicu, Prokuplje, Dimitrovgrad i Žabalj, kao i kroz diskusiju na nacionalnom nivou, putem Zoom platforme, usled pandemije COVID-19 koja je bila u toku, što je bio otežavajući faktor, ali ne i nepremostiva prepreka.

2.1.2 Nacionalni nivo

Na Zoom seminaru "Da li se čujemo u učenju na daljinu?" bili su prisutni akteri iz svih uglova sistema obrazovanja, dakle predstavnici učenika, ministarstva, zaposlenih u školama, udruženja građana i zainteresovani nezavisni stručnjaci iz oblasti obrazovanja.

Još dva velika nacionalna događaja su imala na dnevnom redu temu učenja na daljinu, i to događaj koji je Unija srednjoškolaca Srbije organizovala u saradnji sa udruženjem "Prijatelji dece Srbije" u obliku sastanka Narodnih poslanika i predstavnika učeničkih parlamenata, gde je jedan deo sastanka bio posvećen razgovoru Narodnih poslanika, učenika, stručnjaka iz oblasti obrazovanja i zaposlenih u srednjim školama kako bi se povodom Svetskog dana deteta 20.11.2020. pokrilo pravo deteta na obrazovanje koje se susrelo sa izazovom učenja na daljinu, upravo oblašću ovog konsultativnog procesa. Poseban kuriozitet predstavljala je činjenica da je sastanak okupio čak 98 učesnika iz cele Srbije, od čega su 70% bili učenici, kao i da su događajem ko-predsedavali predsednik Narodne skupštine, Ivica Dačić i Koordinator programa za jačanje kapaciteta učeničkih parlamenata, Dražen Zacer, a da je u svečanom otvaranju događaja učestvovala predstavnica Upravnog odbora Unije srednjoškolaca Srbije, učenica gimnazije "Bora Stanković" iz Niša, dok je u delu svečanog zatvaranja događaja udeo imao i Aleksandar Nikolić, Generalni sekretar UNSS.

Treća prilika za konsultacije na nacionalnom nivou realizovana je takođe u obliku Zoom seminara za nastavnike, pedagoge i psihologe zaposlene u srednjim školama, kao i predstavnicima Upravnog odbora UNSS i Nacionalne asocijacije praktičara i praktičarki omladinskog rada, sa fokusom na prakse i etiku u učenju na daljinu. Seminar je ko-finansiran od strane Fondacije za otvoreno društvo, Srbija, kao i od strane Ministarstva omladine i sporta kroz podršku Saveta za etička pitanja Nacionalne asocijacije praktičara i praktičarki omladinskog rada.

2.1.3 Vremenski period

Vremenski period prikupljanja podataka je počeo 24.9.2020 i trajao sve do 10.12.2020, dakle oko dva i po meseca, za vreme trajanja prvog polugodišta školske 2020/21.

2.2 Pregled nalaza

“The illiterate of the 21st century will not be those who cannot read and write but those who cannot learn, unlearn and relearn.”

— Alvin Toffler, *Forward to Rethinking the Future*, 1971

2.2.1 Uvodna zapažanja

Tema učenja na daljinu, u okviru ovog konsultativnog procesa se lako mogla pomešati sa COVID-19 temom, iako zapravo COVID-19 nema nikakve veze sa digitalnom transformacijom obrazovanja, jasan je podsticaj razvoju digitalizacije obrazovanja koji se desio usled pandemije, te je ta okolnost doprinela da se izmere trenutne mogućnosti obrazovnog sistema kada je u pitanju učenje na daljinu, IKT¹ kapaciteti na strani učenika, nastavnika i samih ustanova (recimo tehnička opremljenost škola za live streaming nastave), i jasno uočiti razlika između digitalizacije obrazovanja i digitalne transformacije obrazovanja, jer ono tokom ovog konsultativnog procesa nije bilo samo teorijsko razmatranje već i realnost.

2.2.2 Lokalni nivo konsultacija

2.2.2.1 Šta su rekli nastavnici, pedagozi, psiholozi, direktori srednjih škola na lokalnim sastancima i individualnim razgovorima?

Konsultacije su išle dosta teško, jer se ispostavilo da je koncept digitalne transformacije obrazovanja još uvek veoma malo poznat i veoma apstraktan prosvetnim radnicima, a onom delu prosvetnih radnika kome je jasan, toliko je inovativan da je bilo teško za davanje mišljenja, preporuka, sugestija i utisaka na tu temu, a često je čak i iz razgovora sa nastavnicima koji predaju informatiku recimo, dolazilo do skretanja razgovora u to da "treba vratiti stare crvene dnevnik" jer "daju autoritet obrazovanju, smanjuju prostor za manipulacije u vezi sa ocenama, mnogo se dešava to "piši-briši" sa elektronskim dnevnicima i nastavnicima daju bolji pregled situacije, bolje vođenje knjiga, što bi rekli, bolju evidenciju".

Naravno, postoji i veoma mali deo nastavnika koji se ističe u oblasti inovacija u obrazovanju na polju digitalizacije učenja.

Pogotovo deo prosvetnih radnika koji je imao privilegiju da bude uključen u IKT seminare, konferencije i sajmove koje je organizovao British Council. Dakle postoji resurs za učenje i među samim prosvetnim radnicima, tu postoji potencijal za vršnjačko učenje i među nastavnicima i među učenicima.

---

¹ Informaciono-komunikacione tehnologije

Ipak, mogu se derivirati tri principa na osnovu svih razgovora, za ilustraciju izdvajaju se ova dva citata:

"Kada pričamo o obrazovanju, zaboravljamo da je ono ljudsko pravo a ne samo privilegija za bogate. I zaboravljamo da pod time mislimo kvalitetno obrazovanje, a ne samo da se popuni vreme i stvara privid sistema".

- *Nastavnik iz Niša*

"Mere digitalne transformacije obrazovanja znače da je i internet ljudsko pravo, jer nema smisla kupiti siromašnoj deci tablete i besplatno slati lekcije preko Viber-a, ako ne uračunamo da deca moraju da plate internet, da bi dobili tu *besplatnu* lekciju".

- *Nastavnik iz Beograda*

Dakle, principi pristupa učenju na daljinu kao ljudskom pravu iz korpusa prava na obrazovanje, zatim princip pristupačnosti učenja na daljinu i na kraju princip inkluzivnosti. Kada validiramo učenje na daljinu, moramo ga posmatrati kroz ova tri testa.

2.2.2.2 Šta su rekli učenici srednjih škola na lokalnim sastancima i fokus grupama?

Iznenadjujući rezultat istraživačkog dela je to što komentari i sugestije učenika se uglavnom odnose na "prethodne radnje" koje treba obezbediti da bi sistem bio spreman da se bavi učenjem na daljinu.

Učenicima je bilo teško da razdvoje učenje na daljinu, od postojećih modela "onlajn nastave" koja im se realno dešava (tokom samog konsultativnog procesa) usled pandemije COVID-19, tako da su zapravo kroz opisivanje onlajn nastave i tek uz pomoć facilitatora sastanka, mogli da izvedu zaključke o tome šta je dobro a šta "ne valja" i može se poboljšati kod učenja na daljinu i daju neke preporuke.

Kada se izbace "duplikati" i varijacije na temu, ostalo se sa sledećim porukama učenika/ca:

Za učenje na daljinu, potrebno je povećati nivo digitalne pismenosti učenika, onaj deo koji se ne odnosi samo na društvene mreže i zabavne sadržaje poput video igara već neke praktične alate dostupne na internetu, za učenje i timski rad. Kod učenja na daljinu karakterističan je samostalni i timski istraživački rad na internetu, i stoga je potrebno stvoriti više prilika za edukaciju srednjoškolaca o lažnim vestima i dezinformacijama, kao i kreirati više prilika za razvijanje veština kritičkog mišljenja i medijske pismenosti.

Potrebno je osigurati transparentnost i vidljivost konkursa za mlade, deluje kao da nema veze sa nastavom na daljinu ali tako se podstiče razvoj učenja i mladi usmeravaju na korišćenje interneta u svrhe učenja, ne treba samo od škole da dolaze uputstva za učenje već i od udruženja.

Učenici jako asociraju mentalno zdravlje sa učenjem na daljinu jer smatraju da ono nekako osamljuje i izoluje, pa sugerišu da je neophodno više ulagati u podršku svim grupama mladih

kroz jačanje školskih kapaciteta za psihološku podršku i podizanje svesti nastavnika o značaju mentalnog zdravlja.

Da bi učenje na daljinu bilo dobro, u dizajn i planiranje moraju biti uključeni učenici, važno je osnažiti i redefinisati participativne mehanizme na nivou škole tj. važno je uključiti učenike u proces donošenja odluka na nivou škole koje direktno utiču na proces učenja na daljinu.

Kreirati matricu za praćenje kvaliteta onlajn nastave kako bi je po potrebi modifikovali i samim tim unapredili.

Mija Pejić, lokalna koordinatorka Unije srednjoškolaca za grad Leskovac, objedinila je svoja iskustva i iskustva svojih vršnjaka, zahvaljujući čemu postoji slika o tome šta se u praksi loše dešavalo a šta je bilo dobro kada je u pitanju onlajn nastava u 2020. godini.

To što je učenje na daljinu bilo uslovljeno COVID-19 ne uskraćuje uočavanje nekih pravila i preporuka kada je u pitanju nastava na daljinu.

Ovaj deo izveštaja, odgovorio je i na zadatak da objedini perspektivu učenika i prosvetnih radnika u svetlu COVID-19, kako bi se uočile neke zakonitosti koje mogu da se izoluju od COVID-19, i protegnu na temu učenja na daljinu i digitalizaciju nastave.

"Kada pričamo o celom principu onlajn nastave u Leskovcu, mogu reći da kada je cela ova situacija nastala da je bilo sasvim korektno organizovano. Korišćena je platforma Zoom, i u nekim slučajevima Viber.

Po nekom mom mišljenju, ona se može podeliti na neke tri faze, odnosno početak karantina, period mart-maj, kombinovana nastava, period septembar-decembar, i potpuna onlajn nastava u decembru.

U prvoj fazi, što se mene tiče, koliko god da je haotična situacija bila, organizacija je bila najbolja. Nastavnici su se dogovarali sa nama oko termina časova, (op.a dakle **participacija učenika u osmišljavanju i planiranju nastave**), i odgovaralo je i njima, ali i nama.

Možda kada malo pogledam situaciju, manje se naučilo nego da smo išli *normalno* u školu, ali ponovo su postojale provere znanja, koje su omogućile da učenici koji ništa ne bi naučili, barem nešto nauče i pročitaju.

Ali u prelazu u drugi deo onlajn nastave, odnosno kombinovana nastava, ovo se veoma loše pokazalo u praksi, iako je zvučalo solidno u teoriji.

Tokom "onlajn nedelje", učenici su morali sami da se snalaze i da uče gradivo, za koje se sledeće nedelje podrazumevalo da su prošli i da su naučili, bez pitanja nastavnika/ca da li postoji neke zabune, ili uopšteno da li je jasno to gradivo, ponekad čak i kada su učenici istakli da im neko gradivo nije jasno, nastavnici/ce su rekli da nemaju vremena da sada pređu to, već će morati to nekako sami sebi da razjasne, s obzirom na to da oni imaju drugo gradivo koje moraju da pređu za narednih veoma vrednih pola sata.

Tipičan citat: "Mi tokom onlajn sedmice, da je tako nazovem, ne dobijamo materijal već tek tokom one kada krenemo i onda moramo duplo da učimo za kraći period... u prevodu mi nemamo onlajn nastavu već samo tu sedmicu kada idemo regularno u školu. Isto tako su kontrolne vežbe veliki problem jer imamo najmanje 4 tokom jedne nedelje."

Nedostaje razumevanja na strani prosvetnih radnika o digitalnoj transformaciji nastave u odnosu na digitalizaciju.

Učenje na daljinu stvara rizik od odsutnosti nastavnika iz procesa učenja, teret se prebacuje na učenike.

Veoma česta pojava je bila da tokom te nedelje dok smo u školi, da imamo po čak 5-6 pisanih provera znanja, i nekoliko usmenih.

Nastavnici/ce su u početku davali sve od sebe da nama približe gradivo tokom onlajn nedelje, ali kako je vreme proticali oni su gubili tu motivaciju i tako je učenicima postajalo teže da uče, pa su samim tim i ocene opale.

Učenje na daljinu može dovesti do manje motivacije nastavnika za svoj posao čime opada kvalitet nastave u odnosu na proces učenja koja nije na daljinu.

Isto se to desilo kada je u pitanju sama motivacija učenika, jer su mnogi jednostavno odustali oko škole, jer jednostavno nisu u mogućnosti da sve sami rade, jer se prosto izgube tokom onlajn nedelje i kada se ode u školu, od njih se očekuje da je u potpunosti savladano to isto gradivo.

Zakovitosti koje vladaju u redovnom obliku nastave, onom "fizičkom" odslikavaju se i na učenje na daljinu i još i više umanjuju kvalitet obrazovanja. Profesionalne mane i nedostaci prosvetnih radnika imaju još veći efekat na kvalitet učenja kada je u pitanju učenje na daljinu.

Kada pričamo o ocenama, te iste provere znanja štaviše nisu krivica samih nastavnika/ca, jer su i oni bili pod istim tim pritiskom kao i mi.

Od njih se očekivalo da imaju isti broj ocena u rubrici kao da je normalna situacija, odnosno da svaki dan idemo u školu sa časovima od 45 minuta, što je prosto nemoguće.

Promenjene okolnosti moraju da vode promeni u pristupu, ne sme se veštački imitirati ili kompenzovati, odnosno ignorisati stvarnost.

Upravo to je glavna razlika između digitalne transformacije obrazovanja i digitalizacije obrazovanja. Kada god se dešavala neka industrijska revolucija, ona je uticala na međuljudske odnose, društvene odnose, privredu, posledično, učile su se nove stvari u školama i td. Tako i ovo industrijska revolucija. četvrta u istoriji, mora da nađe svoj odraz i u obrazovanju.

Ne mogu se slepo primenjivati paradigme fizičkog učenja u učionici na učenje na daljinu.

Otpor promeni treba da ima odgovarajući odgovor u proceduri koja je svesna pozitivnih i negativnih aspekata i tipičnih, predvidivih rizika po kvalitet učenja na daljinu.

Posebno je bitno takođe da se napomene manjak znanja nastavnika kada je tehnika u pitanju, jer je svuda dolazilo do toga da se predsednicima/cama odeljenja ili nekim učenicima dodaje taj zadatak da pomognu istim nastavnicima/cama, i samim tim su morali da im drže neki vid „obuke“, gde učenici nisu imali nikakav benefit od toga.

Štaviše, ti učenici su imali veliku odgovornost i pritisak, s obzirom na to da su pored sebe i svojih ocena, i velike anksioznosti i stresa zbog cele ove pandemije COVID-19, što je dovelo do pogoršanja njihovog mentalnog zdravlja, jer jednostavno nisu mogli više da podnesu sve.

Participacija učenika u osmišljavanju i planiranju nastave na daljinu, ne treba da bude zamena teza za prebacivanje tereta na učenike. Ona mora da je takva da je učenik u njenom centru i da je proces tu zbog učenika a ne učenik zbog procesa.

Ova ista situacija nije krivica nastavnika/ca, samo bi bilo korektno prema učenicima, da se ne oslanjaju u potpunosti na njih, s obzirom na to da i oni imaju život izvan škole i obaveze, koje su ponekad veći prioritet nego škola, ne manje od toga koliko su učenici imali razumevanja i poštovanja prema nastavnicima.

Ali zapravo, mogu reći da ova situacija nije danas toliko česta, s obzirom na to da se većina prosvetnih radnika/ca navikli na koncept onlajn nastave, i da je ovo bio češći slučaj tokom tog prvog dela onlajn nastave.

Jedna veoma neretka situacija sa kojom se veliki učenici susretao, odnosno, manjak opreme da bi mogli bez većih poteškoća da prate nastavu.

Da li žive sa više braće i sestara, ili su im roditelji prosvetni radnici, dešavalo se da u kući ne postoji dovoljno računara ili tableta, gde bi svi simultano mogli da prate ili drže časove, pa su ti isti učenici imali dve opcije, ili da prate časove na svom telefonu (ukoliko ga imaju), što zapravo nije praktično, jer ne bi mogli da aktivno učestvuju u interaktivnom času, ili druga opcija, odnosno da se ne pojave na času, što je češća opcija među učenicima².

Učenje na daljinu nosi rizik od manjka inkluzivnosti, zavisno od materijalnih i porodičnih uslova učenika. I prosvetnog radnika u smislu prava na rad i adekvatne uslove rada.

Jedna prepreka koju su stručne škole morale da reše jesu praktične vežbe.

---

² Istraživanje koje je sproveo Ministarstvo prosvete na uzorku od 14.715 nastavnika i nastavnica, stručnih saradnika i saradnica, direktora i direktorki pokazuje da kada je reč o glavnim problemima sa kojima su se suočili nastavnici prilikom realizovanju učenja na daljinu najveći broj njih, odnosno 52,3% izdvaja dostupnost resursa i tehnologije učenicima (računara, softvera...), kao četvrti po učestalosti sa 37,4 % navode dostupnost resursa i tehnologije samim nastavnicima.

<https://zuov.gov.rs/rezultati-ankete-sta-15-000-prosvetnih-radnika-misli-o-ostvarivanju-obrazovno-vaspitnog-procesa-putem-ucenja-na-daljinu/>

Slične podatke pokazuje i istraživanje Unije srednjoškolaca Srbije pod nazivom "Pregled srednjoškolskog života tokom pandemije" koje pokazuje da 37% deli računar sa ukućanima, dok 14,7% nema pristup računaru uopšte (uključujući i telefone i tablete).

<https://www.srednjoskolci.org.rs/pregled-srednjoskolskog-zivota-tokom-pandemije/>

Medicinske škole, na primer, nisu mogla da održava vežbe u bolnici, zbog COVIDa-19, pa su im se te iste vežbe održavale u kabinetu za vežbe.

Samim tim, ti isti učenici, koji će za nekoliko godina morati da zamene današnje lekare, biće uskraćeni tog predznanja i iskustva, koje će im biti neophodno, jer su oni u njihovom kabinetu za vežbe zamišljali kako bi te vežbe izgledale da se odvijaju u bolnici.

Ovo je bio direktno primer za medicinsku školu, ali je potpuno identična situacija ukoliko pogledamo bilo koju stručnu školu. Treća faza, ili potpuno prebacivanje na onlajn nastavu u drugoj polovini prvog polugodišta 2020/21 je bilo malo bolje nego kombinovana nastava, i odvijala se gotovo isto kao i ona onlajn nedelja tokom kombinovane nastave, samo što sada nismo učili gradivo gde ćemo imati proveru znanja sledeće nedelje, već kada se vratimo u škole.

Zbog toga, sada tokom raspusta, umesto da imamo zasluženi odmor, mi ćemo biti u žurbi sa vremenom i u dilemi da li da pripremam pismeni iz matematike, kontrolni iz geografije, da li da čitamo domaće lektire, ili da poslušamo nastavnike koji su nam pored gomile obaveza za sledeće godine rekli da se dobro odmorimo?

Glavna poenta poboljšanja trenutnog obrazovanja, jeste povećanje komunikacije između učenika i nastavnika, kao i povećanje razumevanja jedni za druge, s obzirom na to da svi prolazimo kroz isto, i da moramo da odatle izađemo zdravi, kako fizički, tako i mentalno.

Komunikacija je važna za učenje na daljinu. Dvostrana. Kontinuirana tj. stalna a ne periodična.

Ali je isto potrebno da ministarstvo shvati da je apsolutno nemoguće da kombinovana nastava uspe kada se, i ukoliko se vratimo u školu, jer koliko god u teoriji da to zvuči savršeno, praksa to pokazuje drugačije, pa je potrebno ili da idemo u potpunosti normalno u školi, sa skraćenim časovima, ili jednostavno da ostanemo onlajn.

Ukoliko mene pitate, sam pojam onlajn nastave i učenja na daljinu će se sigurno odvijati u budućnosti bez obzira na to da li je i dalje pandemija u toku ili ne, samo ukoliko budemo realni, svet, barem Srbija još nije spremna na to, i baš kako sam rekla, to jeste budućnost, ali ne i realnost.

 , školski primer zaključka učeničkog eseja ali ujedno i obrazložena potreba za ovim konsultativnim procesom, odnosno kreiranjem preporuka i principa za učenje na daljinu.

2.2.3 Nacionalni nivo konsultacija, šta je zaključeno na seminarima?

Tema učenja na daljinu je razmatrana dva puta na nacionalnom nivou, odnosno na višem političkom nivou, u direktnom dijalogu učenika i donosioca odluka nivoa Narodnih poslanika i ključnih funkcionera u Ministarstvu prosvete nauke i tehnološkog razvoja. Prvi put sa Ministarstvom, početkom novembra, tačnije 6. novembra 2020. i drugi put kao deo agende obeležavanja Svetskog dana deteta 2020, krajem novembra, tačnije 20.6.2020.

Oba puta opservacije su bile gotovo iste, iako su bila dva foruma sa različitim političkim telima i većinom različitim učenicima i prosvetnim radnicima iz različitih delova Srbije. To govori u prilog verodostojnosti zapažanja i jasnoće šta treba sledeće preduzeti, dakle već se stvorio jedan konsenzus oko toga šta su izazovi a šta su prepreke, kao i šta treba preduzeti da se ubuduće učenje na daljinu obavlja na kvalitetnijem nivou.

Zbog visokog nivoa participativnosti ovog konsultativnog procesa, lokalni nalazi se podudaraju sa zaključcima sa nacionalnog događaja iz prostog razloga što je ovaj konsultativni proces, da parafraziramo jednu učenicu, samo "odraslim" rečima, *omogućio da se čuje glas jednog prosečnog učenika iz srednje mašinske škole iz Niša kao i gimnazije iz Dimitrovgrada, Bajine Bašte, Prokuplja, Žablja i drugih sredina iz kojih učenici inače nemaju prilike da se njihov glas čuje, pa još na najvišem političkom nivou u direktnom dijalogu.*

2.2.3.1 Poseban osvrt na principe pristupačnosti i inkluzivnosti u učenju na daljinu

Iz iskustva sa učenjem na daljinu koje je postojalo u 2020. usled pandemije COVID-19, uočavaju se rizici koji zahtevaju strategiju i upravljanje tim rizikom. S tim u vezi Ana Stojmenović, studentkinja Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu pridružila se konsultativnom procesu i objedinila je sledeće nalaze:

Da li tehnička oprema diskriminiše obrazovanje?

Srednjoškolci svake druge nedelje prate nastavu preko računara, koji je postao nužno sredstvo za obrazovanje. Na roditeljski novčanik dogodio se novi udar – ulaganje novca u bolji internet, računar ili tablet. Međutim, nema svaka porodica priliku da to i priušti.

Pojedina nastava se odvijala „kačenjem“ materijala i domaćih zadataka koji su dostupni duže, ali kao i u priči sa početka teksta, u pojedinim školama deca su stalno okupirana strepnjom da će nastavnica iznenada poslati „blic“ zadatak sa kratkim vremenskim ograničenjem.

Prema podacima Unije srednjoškolaca Srbije predstavljene u publikaciji „Da li je neko obratio pažnju na srednjoškolce i zašto ne?“, 37% srednjoškolaca deli računar sa ukućanima, dok 14,7% nema pristup računaru uopšte.

Dražen Zacero, Koordinator programa jačanja kapaciteta učeničkih parlamenata UNSS naglašava da su glavne poteškoće tehničke prirode.

„Ni učenici ni nastavnici nisu dovoljno tehnički opremljeni, nedostaju im dovoljno dobri uređaji sa dobrom internet konekcijom. Idealno bi bilo da je nastava live stream, što je slučaj samo u par škola“, objašnjava Zacero.

Sa druge strane i nastavnici moraju imati obezbeđene računare, kamere i ostala sredstva koja su im potrebna za kreiranje materijala i realizovanja nastave, a odgovornost je na školi da im to omogući. Da svi nastavnici nisu tehnički opremljeni govori izjava u emisiji „Pressing“ Ministra prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Branka Ružića da je potrebno između četrdeset i pedeset hiljada laptopova za nastavno osoblje. Ipak, u septembru mesecu, domen edu.rs koji omogućuje korišćenje Google učionice, platforme koja se trenutno najviše koristi pri realizaciji nastave na daljinu, dobilo je svega pedesetak škola.

2.2.3.2 Kako povezati učenje na daljinu i pedagogiju, odnosno održiv kvalitet nastave?

Uočeni rizici iz kojih su izvedeni principi i preporuke za dalje

Škole već više od devet meseci u svom radu koriste digitalne platforme koje su na raspolaganju kako bi snabdevali učenike materijalima.

Predstavnica Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja iz sektora za srednje škole Marija Krneta ističe da kada govorimo o korišćenim platformama, u prva tri meseca najčešće je korišćena Google učionica.

„To je pokazalo istraživanje koje smo sproveli. Majkrosoft Teams je manje korišćen, a koriste se i Viber grupe, Zoom ponegde, kao i Moodle platforme za objavljivanje materijala“, dodaje ona.

Na samom početku ovakvog vida nastave akcenat je stavljan na nedovoljnu obučenosť nastavnika za korišćenje digitalnih alata, ali s obzirom da se nastava realizuje već duži vremenski period, svaki nastavnik je sebi prilagodio određenu platformu putem koje je njemu najlakše da realizuje nastavu. Tu dolazi do konfuzije, jer srednja škola raspolaže sa prosečno 12 predmeta po razredu, svake godine. Kada se pogleda broj materijala koje učenik samostalno treba da savlada, ukoliko nastavnik ne pribegava držanju časova video pozivom, zadatak pred srednjoškolcima nije ni malo lak.

Predsednica sindikata obrazovanja Srbije - sindikalne organizacije OOSS Druge ekonomske škole Biljana Mirić objašnjava da je nastava na daljinu manjeg kvaliteta nego nastava uživo.

„Sa aspekta nastavnika mnogo je kvalitetniji rad sa učenicima kada neposredno dolaze u školu, i sami učenici kažu mnogo im je jasnije kada čuju „živu reč“ predmetnih nastavnika. Celodnevna posvećenost je neophodna, kako bi se spremili časovi i prilagodili trajanju od 30 minuta, pripremili nastavni materijali za učenike koji nastavu prate onlajn, pregledali svi domaći zadaci koji se daju na nedeljnom nivou“, ističe Mirić. Ovo potvrđuje i podatak iz istraživanja istraživanje Unije srednjoškolaca [„Pregled srednjoškolskog života tokom pandemije: Da li je neko obratio pažnju na srednjoškolce i zašto ne“](#) koji prikazuje da 51% učenika smatra da je manje naučilo onlajn nego tokom nastave uživo.

Onlajn školovanje odaje sliku beskrajne koordinacije lekcija i domaćih zadataka koje se mogu pojaviti na platformi i u kasnim časovima, a neretko čak i vikendom, koje učenici treba sami da savladaju ukoliko nastavnik pored časova u školi ne pribegava da časove drži putem video poziva.

Dražen Zacero, iz Unije srednjoškolaca, ističe da su učenici ponekad neuspešni zbog sistema koji je osmišljen tako da mnogo vremena troše na proveravanje mejlova i platformi za učenje, jer pojedini prosvetni radnici zadatke šalju u poslednji čas, te deca često nemaju dodatno vreme čak ni za učenje.

„Problem je način kako reagujemo na krizu, ali i ponašanje nekih zaposlenih u prosveti - slanje zadataka vikendom, kao da vikend ne postoji sa nekim razlogom. Kao i izazivanje anticipiranog stresa kod mladih ne zakazivanjem blagovremenog testiranja nego 'javićemo vam u koliko sati danas' pa onda učenici svaki čas gledaju u telefon, ne mogu da imaju vreme u kome im se mozak odmara i obnavlja za izazove“, objašnjava Zacero.

Tri beogradske gimnazije sprovođenje kombinovane nastave podigle su na viši nivo. Nema koordinacije platforma, nema neočekivanih notifikacija, a utisak odaje da su i nastavnici pod manjim pritiskom i obavezama.

Naime, uz pristanak nastavničkog veća i malo tehničke opreme poput kamere, računara i dobrog interneta predavanja u Osmoj, Desetoj i Matematičkoj gimnaziji se preko kamere „strimuju“ u realnom vremenu deci koja su te nedelje na onlajn nastavi.

„Nastavnici se trude da kontinuirano prate rad učenika, kako deca ne bi samo formalno puštala predavanja, a sa strane radila nešto drugo. Takav način rada se pokazao kao dobar“, istakla je predstavnica Ministarstva prosvete nauke i tehnološkog razvoja iz sektora za srednje škole Marija Krneta.

Ovim načinom učenici koji su na nastavi kod kuće, dobijaju skoro isti tretman i isti kvalitet prezentovanja gradiva. Rešenje postoji, samo treba imati entuzijazma.

2.2.3.3 Uticaj učenja na daljinu na mentalno zdravlje dece, nastavnika i cele porodice

Obrazovanje u godini pandemije, nateralo je roditelje da uzmu veću ulogu u školovanju svoje dece. Na početku, to je bila pomoć u savladavanju nepoznatih digitalnih alata ali sa vremenom krenuli su da se uključuju i u proces učenja.

Sada je na detetu veći pritisak, jer ocena koju dobije u minuti može postati notifikacija na telefonu roditelja. U školi dete je prepušteno na samostalnu borbu, znajući u kojoj meri je savladao gradivo naspram svojih vršnjaka ističe školski psiholog Jelena Jevtović.

Dodaje da uključenost može biti manjkavost jer oni neretko prate koju je ocenu dete dobilo, a ne šta je naučilo.

Uzged, škola nije samo obrazovna ustanova, već je tu i da socijalizuje decu sa okolinom, a kada bi ta funkcija izostala deca bi ostala pasivna i usamljena, a ulazak na platforme sa materijalom nije socijalizacija.

2.2.3.4 Značajni citati

“Vlada RS i Kancelarija za IT će nositi priču oko Strategije digitalne transformacije. U ZOSO postoji osnov za nastavu na daljinu. Digitalno opismenjavanje nastavnika je važno.”

- Marija Krneta, Načelnica odeljenja za srednjoškolsko obrazovanje, Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja.

“Čak i učenici ne koriste IKT za učenje na željenom nivou, nije samo da je prostor za unapređenje veština i znanja na strani nastavnog kadra. Učenici uglavnom koriste IKT za zabavu, pa ih treba podsticati da ovladaju i alatima za učenje na daljinu.”

- Tatjana Stojić, FOD, Srbija

“Bolja saradnja među nastavnicima je potrebna. Ocenjivanje je imalo slabosti tokom onlajn nastave, postoji prostor da se to unapredi”

- Branka Bešlić, predstavnik Nacionalne asocijacije roditelja i nastavnika Srbije, NARNS.

“Neophodno je omogućiti pristup istom nastavnom materijalu za sve, kako bi učenici koji pohađaju nastavu na daljinu mogli da imaju iste uslove za ocenjivanje”

- Filip Janković, član UO UNSS

Primer loše prakse kod učenja na daljinu

"Ne postoje predavanja u mojoj školi. Ukoliko je nastavnicima potrebno da održe čas, zakazuju u nekom racionalnom vremenu ali bez konsultacija sa ostalim nastavnicima, i u glavnom nam bude jako kasno javljeno".

Primer dobre prakse uključivanja učenika u osmišljavanje i planiranje učenja na daljinu:

" Učenički parlament moje škole poslao je dopis direktorki na početku školske godine o: 1) promeni rasporeda časova, tako da se izborni premeti održavaju onlajn tokom cele školske godine i 2) Zahtev za usaglašavanje platformi koja škola koristi za održavanje onlajn nastave. Oba zahteva su prihvaćena."

3. Preporuke za učenje na daljinu

- Neophodno je uspostaviti bolju komunikaciju između nastavnika, učenika i školske uprave.
- Neophodno je obučiti nastavnike da koriste relevantne digitalne resurse za nastavu i platforme za učenje.
- Alati koje nastavnici koriste nisu standardizovani. Postoji generalna kodifikacija alata na nivou škole, ali i dalje ne u svim školama. Dakle unaprediti koordinaciju i standardizaciju alata za učenje na daljinu i digitalizaciju obrazovanja.
- Neophodno je uspostaviti jedinstven interaktivni i kolaborativan digitalni sistem učenja za sve učenike i nastavnike.
- Neophodno je podstaći učeničke parlamente da učestvuju aktivnije u organizaciji nastave da bi se postigla njihova uključenost i aspekte učenja na daljinu.
- Informativna kampanja podizanja svesti o tome šta je četvrta industrijska revolucija i na koji način se očekuje uticaj na tržište rada i obrazovanje. Učenici i nastavnici nisu dovoljno informisani o napretku tehnologije i predviđanim trendovima u privredi i u obrazovnom sistemu.
- U realizaciji učenja na daljinu, potreban je timski rad, među samim nastavnicima takođe. Nije dobro da nastavnik jednostavno nešto isplanira i saopšti učenicima a da prethodno nije proverio sa kolegama da li to izazva neku poteškoću učenicima u smislu konflikta agende ili prevelikog opterećivanja učenika u određenoj vremenskoj tački.
- Učenje na daljinu ne treba da dovede do toga da fali razgovor, "živa reč". Nije učenje na daljinu samo poslati materijali za učenje digitalnim putem, potrebne su i video konferencije i dostupnost za konsultacije i pojašnjenja, kao i mentorska podrška.
- Metodika rada - da se učenicima prvo šalje materijal a nakon toga isti taj obrađuje na času. A ne kao što je bila praksa do sada - prvo da se ispredaje uživo. a nakon toga da dobiju materijal.
- Onlajn nastava nije svima dostupna, treba raditi na tome da postane dostupna za svu decu.
- Unaprediti bonton u digitalnom okruženju, i među učenicima i među nastavnicima.

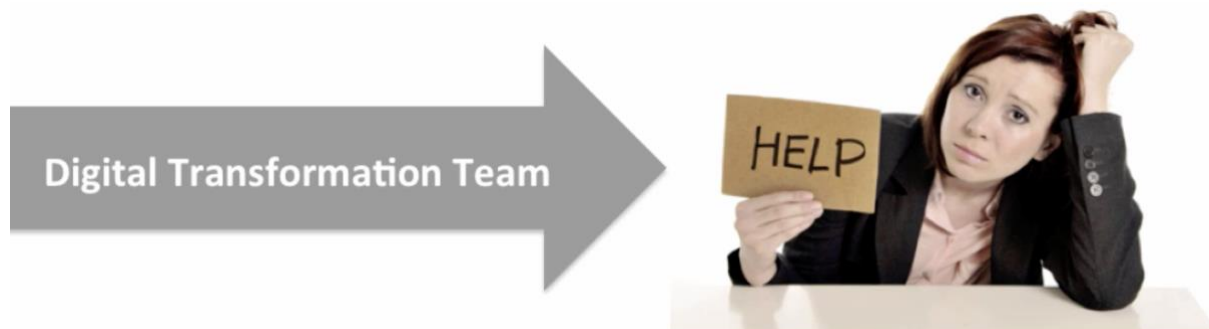
4. Principi

Iz nalaza konsultativnog procesa sledi da učenje na daljinu, onlajn učenje, digitalizacija i digitalna transformacija obrazovanja treba da počivaju na sledećim principima:

- Dobrobit učenika
- Participacija učenika u kreiranju obrazovnih politika, propisa i mehanizama
- Bezbednost učenika u digitalnom okruženju
- Pristupačnost, prilagođenost i dostupnost tehnologije i učenicima i nastavnicima
- Inkluzivnost učenja na daljinu i digitalnog obrazovanja ne sme biti manja od inkluzivnosti konvencionalnih oblika učenja u školi.
- U digitalnom okruženju ne prestaju da važe, niti se redukuju pozitivna pravila i prakse i dostignuti nivo ljudskih prava i kvaliteta nastave koji postoji u konvencionalnom formalnom obrazovanju.
- I u digitalnom okruženju mora se sačuvati granica između ličnog i profesionalnog odnosa i među kolegama i između zaposlenih i učenika, kao i tokom timskog rada među učenicima.

5. Mapa puta

Budućnost obrazovanja će biti digitalna, toliko se zna sa tim stavom se počinje.

Na promenu se reaguje frustracijom i otporima, ne pristupaju joj svi sa oduševljenjem. Postoje ljudi koji na promenu gledaju kao na šansu, i sa njima treba početi.

Sa profesionalcima i učenicima koji vide šansu u digitalnom dobu koje zahteva od sistema obrazovanja da se prilagodi, šansu da se transformiše i samo obrazovanje u Srbiji, da bude kvalitetnije i pravednije, pa i inovativno, možda sa vizijom da treba da bude na nivou revolucionarne promene, "to disrupt" kako se kaže na engleskom, i time se dovede u poziciju da postavi neka nova pravila i da postane za ugled ostalim državama Evrope i sveta. Promenu koja je "game changer" kako to nazivaju teoretičari promene, promenu koja je takva da od pozicije "poklonjene dvojke, nas dovodi da upravljamo školom".

Da li ste znali da 70% svih inicijativa za digitalnu transformaciju bude neuspešno?

Zašto neki projekat uđe u opštinu, sistem, traje, prođe, a promena se nije desila, a kamoli ostala?

Najčešći razlozi neuspeha?

Razlog broj 1 - Nije dovoljno sredstava uloženo. Na finansijama za javni sektor se štedi, što se dugoročno ne pokaže kao ušteta nego kao veći trošak nego da se nije štedelo.

Ostali razlozi?

- Nije dovoljno istraženo (razume se organogram, ali ne i sociogram, neko nije uključen, "pravi se račun bez krčmara!").

- Nije jasna lična korist za uključenog pojedinca a kamoli neuključenog.
- Uključenima nije jasna njihova uloga

Mapa puta digitalne transformacije obrazovanja koju je UNSS formirala u ovom procesu ima 4 koraka i 6 prioriternih oblasti koje se moraju uzeti u obzir.

Korak 1

- Istražiti stanje stvari (tzv. base-line istraživanje, resursi, mogućnosti, slabosti, prepreke, rizici, primeri dobre prakse u zemlji i inostranstvu i td.) Iskustvo kaže da je ovaj deo dosadan, ko voli da radi sam, opada motivacija vremenom, preskočiti.
- Predloži temu i viziju.
- Okupiti istomišljenike
- Naći zajedničko razumevanje (novi nacrt teme i vizije)

Korak 2

- Napravi tim koji će da vodi
- Okupi sve zainteresovane strane (Kome koristi? Kome smeta? Kome je svejedno? Zašto im je svejedno?)
- Istražiti stanje stvari (sad neće biti toliko teško i dosadno jer se radi timski).
- Kreirati ponovo temu i viziju, sada zasnovanu na prikupljenim činjenicama i novim informacijama, iskustvom i znanjem.
- Kreirati strategiju

Korak 3

- Prioritizovati jer strategija će sigurno biti obimna i tako će se ljudi demotivisati da počnu. Dakle, razbiti veliku sliku na male slike i krenuti malim koracima. Mali zadaci, ispunjivi na dnevnom i nedeljnom nivou. Potom mali uspesi povećavaju motivaciju i rađaju nove veće uspehe, novi ljudi se inspirišu i pridružuju.

Korak 4

- Uključiti ekosistem (ali smisleno, da svi imaju osećaj vlasništva nad procesom i ciljem, recimo kroz prilagođavanje lokalnim potrebama i specifičnostima).

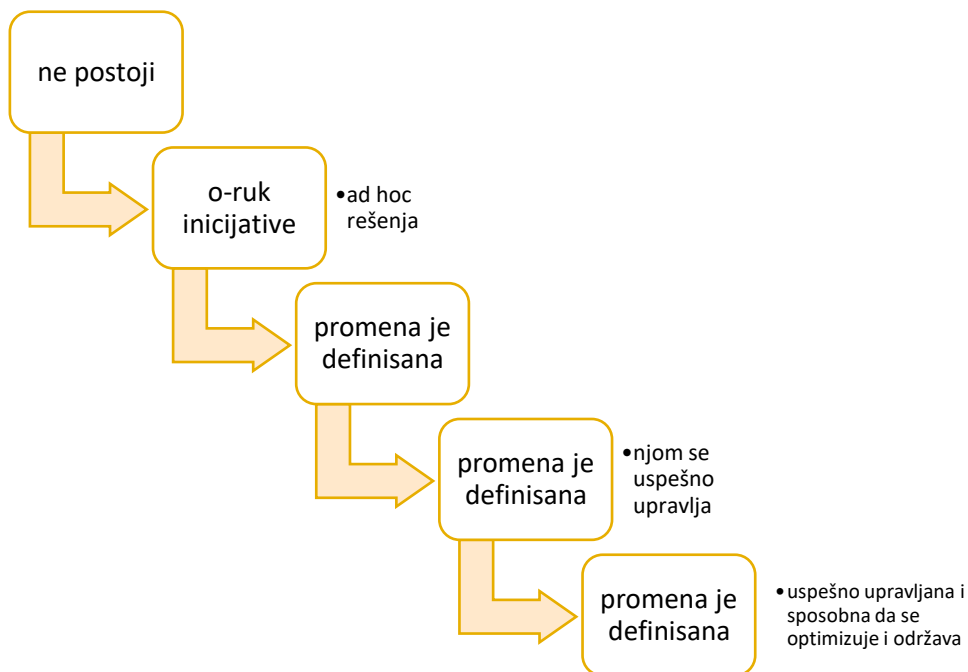
6 oblasti koje se moraju uzeti u obzir

Kako bi transformacija obrazovanja zaista počivala na i „živela“ principe koji su navedeni gore, neophodno je stalno ulaganje u ovih 6 oblasti. Ovo nije stvar koja se jednom finansira i zaboravi se na nju, kao na tablu u učionici koja se menja tek kada „padne sa zida“, već naprotiv ovo je mesto gde je potrebno da društvo pokaže predanost i razumevanje potrebe za digitalnom transformacijom i konstantnim ulaganjem.

1. Pristup internetu

2. Uređaji
3. Internet infrastruktura
4. Tehnička podrška
5. Bezbednost podataka
6. Digitalni kurikulum

Nivoi promene

Zahvalnost za poseban doprinos pripremi ovog dokumenta i celokupnom konsultativnom procesu:

Aleksandar Nikolić, Generalni sekretar Unije srednjoškolaca Srbije, Beograd
Nađa Arnautović, članica Upravnog odbora Unije srednjoškolaca Srbije, Niš
Filip Janković, Član Upravnog odbora Unije srednjoškolaca Srbije, Beograd
Mija Pejić, Lokalna koordinatorka Unije srednjoškolaca Srbije, Leskovac
Ana Stojmenović, studentkinja Fakulteta političkih nauka, nezavisna istraživačka podrška